

УДК 101.9:14

ББК 87.223

ЕВОЛЮЦІЯ СВІТОГЛЯДНО-АНТРОПОЛОГІЧНИХ ІДЕЙ В.І. ШИНКАРУКА

Г. К. Гушпит

*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника;
76000, м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57;
тел. +380(342) 69-41-10*

Статтю присвячено проблемі становлення антропологічних ідей В. Шинкарука в українській філософії. Автор аналізує вплив І. Канта та Г. Гегеля на формування гуманістичної філософії В. Шинкарука. Досліджено філософський зміст категорій віри, надії, любові в їх евристичній спрямованості на світ і у відповідності з ідеалами.

Ключові слова: *філософія, світогляд, віра, надія, любов, ідеал, знання, людина, світовідношення.*

Національне відродження, актуалізуючи історичну пам'ять і спрямовуючи історико-філософську науку до осмислення тих філософських процесів, що розгортались на теренах України впродовж її історії, висуває перед істориками філософії низку важливих завдань. Чи не найпершим з них є усунення численних прогалин у вивченні історії української філософії, що стоять на заваді відтворення її повноцінного і цілісного образу. В зв'язку з цим особливу увагу фахівців привертає київська академічна філософія середини ХХ ст., що тривалий час залишалась на периферії історико-філософської свідомості.

Філософська думка середини ХХ ст. відзначається наявністю кардинальних змін, що відбулись у філософському пошуку філософів 60–70-х рр. минулого століття, коли особливого резонансу набуло осмислення проблем буття і людини. Ці зміни впливали з розробки проблематики зацікавленості світом не лише як сферою об'єктивної дійсності, а й світом людини, світом, для якого важливим чинником стає духовно-практичний вимір. Відтак, багато мислителів як у нашій країні, так і поза її межами, назвали ці зміни антропологічним поворотом, і провідну роль у цих позитивних зрушеннях відіграв саме В. Шинкарук – продовжувач справи П. Копніна, організатор науки та вихователь творчої філософської молоді. Філософський доробок В. Шинкарука цікавить дослідників не випадково, наукові інтереси його були зосереджені як на питаннях історії філософії, так і навколо дослідження проблем логіки, теорії пізнання й методології наукового пізнання. Всупереч вульгарній ідеології, що притаманна офіційній версії тогочасної філософії діалектичного та історичного матеріалізму, В. Шинкарук намагається акцентувати увагу на гуманістичному спрямуванні філософії. Незважаючи на такі важливі завдання, що ставив перед собою філософ, мало хто з дослідни-

ків займався вивченням його наукового доробку. Найчастіше згадки про наукові здобутки В. Шинкарука у окремих дослідженнях або підручниках можна знайти в розділі про розвиток філософії в Україні ХХ століття. Серед дослідників філософської спадщини В. Шинкарука треба відзначити Є. Андроса, В. Табачковського, І. Клочкова, С. Грабовського. Загалом сам факт звернення до філософії В. Шинкарука в історико-філософській перспективі змушує поставити цілу низку дещо несподіваних, але гранично важливих для нас запитань. Зокрема, чи означає аналіз його філософії те, що вона відійшла в історико-філософське минуле і нині може бути обґрунтовано зарахована до “класичних філософських систем”? Причому тоді, коли ім’я В. Шинкарука ставиться в один ряд з іменами таких мислителів ХХ століття, як М. Шеллер, Ж.-П. Сартр, М.К. Мамардашвілі, Ж. Дельоз, Ж. Марітен, П.Коппін та іншими.

Філософська діяльність В. Шинкарука продовжує інтелектуальні студії І. Вишенського, І. Гізеля, Г. Сковороди, П. Юркевича, І. Франка та багатьох інших. Вплив наукових розробок В. Шинкарука на філософсько-духовне життя українського суспільства другої половини ХХ ст. і початку ХХІ ст. став визначальним не лише для подальшого розвитку вітчизняних стратегій мислення, але й умовою виникнення Київської філософсько-антропологічної школи, знаної в сучасній світовій культурі [1, с.7]. В. Шинкарукові судилося пройти в царині філософії шлях не тільки інтенсивного нарощування мисленнєвого досвіду, але й критичного перегляду тих його набутоків, які стосувалися передусім проблем всезагальності та індивідуальності – не тільки в їхньому, суто рефлексивному, а і в екзистенційному заломленні [5, с.16-17]. Прийшовши гегелівський теоретичний вишкіл, В. Шинкаруку довелося тривалий час долати також невід’ємну від останнього субстанціалізацію всезагальності, болісно переживати численні її спотворення, відчужені форми та шукати альтернативи їм. Феноменологія духовно практичних уболівань В. Шинкарука чинилася довкола наріжного питання самовизначення людини у світі [3, с.17].

Досліджуючи різні етапи історії новоєвропейської філософії, В. Шинкарук відслідкував генезу уявлень про творчу активність людської свідомості, що І. Канта пов’язано з трансцендентальною єдністю самосвідомості. У гегелівській «Феноменології духу» генеза форм самосвідомості поступово розгортається до утвердження субстанціальної значущості людської особистості відповідно до “щаблів” її відособлення в суспільстві, отже Гегелів замір постає не як беззастережний “етатизм”, а як намагання урівняти в правах державу та окрему особистість. Перший щабель її вивільнення – то правовий стан, де “особистість набуває реальності у власності”, постаючи як “абстрактний індивід у світі відчуженого духу”... Саме Г. Гегелем провокувалося тяжіння В. Шинкарука до людиноцентрованості філософування. Хоча не менше значення для молодого філософа мала філософська діяльність О. Радіщева, на основі якої він захистив дисертацію кандидата філософських наук («Матеріалізм О.М. Радіщева» – 1953 рік). Завдяки осмисленню філо-

софських уявлень про людину О. Радіщева, В. Шинкарук зміг фактично легалізувати кантівські антиномії. Досвід такої легалізації найпотужніших шарів філософської класики знадобився йому у майбутньому.

У своїх історично-філософських дослідженнях філософ прагне подолати відособленість від онтології через обґрунтування думки, що філософія аналізує буття в органічному зв'язку з розв'язанням свого “основного питання” (про відношення мислення і буття), а відтак це життя стає свого роду причиною для аналізу буття [4, с.73]. Переконливим підсумком його творчої еволюції є видана на зламові тисячоліть «Педагогічною думкою» колективна праця «Філософська антропологія: екзистенціальні проблеми», яку започатковує остання велика розвідка В. Шинкарука з примітною назвою «Методологічні засади філософських учень про людину» [6, с.19]. Тут зосереджено увагу на тій принциповій обставині, що антропологічна рефлексія впродовж тривалого часу тяжіла до розгляду людини переважно в її “родовому”, універсальному значенні, яке є спільним та визначальним для всіх людей. Таке бачення переважало і в “відприродницьких”, і в “надприродницьких” уявленнях про людську сутність, зокрема у молодомарксизмі. Однак, мірою його зорієнтованості на об'єктивні суспільні відносини, у суспільному як визначальному “розчиняються” всі сутнісні інгредієнти індивідуального людського буття. З огляду на сказане, В. Шинкарук наголошує на принциповій значущості екзистенційного повороту у світовій філософії. Якщо для Г. Гегеля (як і для Л. Фейєрбаха та К. Маркса) визначальною є історія роду, то для С. Керкегора такою є також історія індивіда, індивідуальне сутнісне буття [11, с.33].

Переорієнтація філософсько-антропологічного розмислу з “родової все загальності” Г. Гегеля та молодомарксизму на “тотальність індивідуальної екзистенції” С. Керкегора – таким є напутнє слово В. Шинкарука у створеному ним напрямкові людинознавства. Відмова від розчинення індивідуального, неповторного, самоцінного у суспільному, родовому проймає і визначає екзистенції, які враховують досвід багатьох підходів до неї, наявного у сучасній світовій філософії. Перше з таких визначень наведене у розділі колективної праці, виданої ще 1996 року. “Екзистенція – це те в моєму єстві, що виходить за межі всіх моїх бажань...що тотожне моїй самостійності і трансцендентне (потойбічне) кожному з них і всім їм разом” [9, с.29]. У книжці ж з екзистенційних проблем філософської антропології це визначення доповнене також характеристикою: “екзистенція – це ми (я, ти, ми) в своєму бутті і небутті, в минулому бутті і небутті, в теперішньому бутті та небутті, в майбутньому у всіх буваннях разом і в кожному зокрема, в трансценденціях...у вічне, позачасове” [8, с.43-44].

Розкриваючи суть практично-духовною освоєння світу людиною, В.Шинкарук обґрунтовує погляд на нього як “продовження”, доповнення матеріально-предметного освоєння, акцентує значущість для людської життєдіяльності “подвоєння” світу в самосвідомості на суще і належне. Досліджуючи, що особливість світоглядної свідомості під кутом

зору єдності сутнісних сил людини – розуму, почуттів, волі – він простежує ідеально-реальний характер предмета духовних почуттів, якісну своєрідність світоглядної ідеї як ідеалу. У сфері філософського осмислення опиняються:

- світоглядні форми сприйняття майбутнього (мрія, віра, надія);
- особливості практично-духовного узагальнення й ідеалізації дійсності;
- спорідненість світоглядного ідеалу з такими духовними почуттями, як любов;
- логічний, соціокультурний та соціопсихологічний зміст категорії віри, співвідношення віри, святості та інших духовних регулятивів людської життєдіяльності [4, с.75-76].

Внесення до філософської проблематики категорій віри, надії і любові активізувало завдання пошуку ідеалів, без яких не може здійснитися буття людини [7, с.37]. Що особливо важливо тепер, коли деякі складові динаміки розвитку сучасної культури ставлять під сумнів можливість спільного прагнення до суспільних утворень, на яких засновується мораль і право. І у підсумку завдання, поставлене В. Шинкаруком в його проекті філософського знання, включає вимогу показати не лише те, що така надія можлива, але й те, що ті самі обставини, які породжують подібні сумніви, самі ж і вимагають постійного ствердження цієї надії. Зокрема, сьогодні це стосується концентрації волі, підвищення моральної відповідальності, довіри до наукової раціональності, розвитку почуття власної гідності і т.д. через орієнтацію індивідуальної суб'єктивності на те, що В. Шинкарук виділяє з філософської класики як «трансцендентальний суб'єкт», конструкція якого немислима без ціннісних універсалій.

Акцент на людиновимірності (індивідуальний суб'єктивності) філософського знання дозволяє “прочитати” творчість В. Шинкарука як просвітницьку трансформацію того тлумачення унікального призначення людства в космічному порядку, котре раніше надавало християнство. Але з тією різницею, що виконання цього призначення виглядає вже не справою благодаті, котра пропонується трансцендентним Богом, а результатом людських зусиль – духовних, культурних, моральних. Таким чином, інтенція проекту людиноцентризму, так яскраво виявлена в філософських розмислах В. Шинкарука, є не просто спробою дати опис призначення людини, а вона сама повинна відіграти ключову роль у здійсненні свого призначення. Людиноцентризм наділяє людський розум самодисципліною, необхідною для усвідомлення його кінчного характеру. Така самодисципліна є вирішальною, тому що тільки через вплив людиновимірної філософії на розум можна адекватно пізнати і належним чином здійснити призначення, відповідне місцю людини в Універсумі. Воно розглядається як унікальне місце зустрічі природи і свободи, тіла і духа, раціонального і морального, трансцендентного і трансцендентального. Лише завдяки діяльності розуму, який може через спрямованість на індивіда дисциплінувати самого себе, людство зможе

здійснити ті перетворення соціальних умов свого існування, котрі найкраще послугують здійсненню його призначення і ролі в розмаїтті соціальних трансформацій та культурних перетворень, які становлять виклики перед освітою та духовністю [1, с.3].

В. Шинкарук вважає недостатнім лише пізнати природу людини, її потреби, інтереси, здібності. Питання потрібно ставити інакше – виходити з діяльності людини, її праці, перетворення світу. “Людина, – зазначає український філософ, – по своїй сутності є творцем. І для філософського осягнення світу в його відношенні до людини і людини в її відношенні до світу потрібно виходити не з природи самої по собі, а з її перетворення людиною, з суспільного виробництва і його історичного розвитку” [10, с.12]. Буття в такому випадку розглядається не лише як світ людської культури (“олюдненої природи”). Освоєння ставлення людського мислення є “не просто розвиток природи, а формування суспільної людини” в процесі діяльності. Що особливо важливо сьогодні, коли втілення в життя, наприклад, інформаційних технологій вже з самого початку містить в собі певні соціальні та культурні можливості. Причому можливості ці різні, і, як правило, вони реалізуються в альтернативні соціальні і культурні перспективи, їх реалізація значною мірою залежить від того, наскільки активно ми будемо втручатися в те, що відбувається на основі нашого знання – протистояти одним тенденціям і підтримувати інші. У цих складних умовах завдання формування людини як центру визначення екзистенційних універсалій надзвичайно актуальне [2, с.7].

Поняття морально-духовної спільноти на ґрунті розвитку фундаментальної і прикладної науки у філософії В. Шинкарука є лише частиною (хоча і надзвичайно важливою) більш широкої спроби виразити “суспільний авторитет розуму”. Цей авторитет полягає у впливі людського розуму на динаміку розвитку суспільства та культури. “Наш розум, – зазначає український філософ, – здійснює судження про світ, висловлює певні міркування про нього і співвідносить їх з даними досвіду. Це співвіднесення є пошуком світів, в яких судження розуму виявляються істинними, взагалі необхідними. Істини розуму, таким чином, – істини для всіх світів. Істини ж досвіду – істини для деяких світів” [8, с.387]. І сьогодні формулювання суспільного авторитету розуму та встановлення відповідного йому способу здійснювати свій авторитет залишається для нас вкрай важливою справою, оскільки сама “можливість розуму мати “суспільний авторитет”, і тим більше реалізувати його була радикальним чином поставлена під сумнів”. Прикладів останнього більш ніж досить, і справа по лептимізації розуму та його авторитету в здійсненні проекту людиноцентризму і надалі залишається вкрай важливою [1, с.5].

Отже, філософські роздуми про людину В. Шинкарук тісно пов’язує з внутрішнім її смислами, дороговказом в який є екзистенційне самовідчуття. Зрозуміло, що цю духовно-інтелектуальну побудову в її ірраціональному вимірі можна прийняти лише як певну ідеальну конс-

трукцію. Зазначимо, що всередині однієї і тієї ж епохи можуть виникнути різні екзистенції самовідчуття. Наприклад, на фоні пануючої установи на добробут здатна народитися тривожна інтуїція, і навпаки, душевна заклопотаність і тривога можуть в “безумну епоху” знайти нотки вселенського заспокоєння, бажання не втратити мужності та оптимізму. У такому розумінні людина є істотою, котра творить в тому лише випадку, якщо вона є істотою вільною, такою, котра володіє творчою свободою. Необхідно зазначити, що реалізацію принципів моралі і духу В. Шинкарук пов’язував з постулатами діяльної сили розуму і волі людини. І хоча динаміка ринкового вибору, як видається, робить сьогодні пустими питання про наше спільне людське призначення, як і той факт, що суспільне визнання окремих особливих сторін нашого людського розмаїття здатне “заглушити”, артикулювати фундаментальні основи людської спільності, проте вони можуть вказувати на те, як наполегливо динаміка культури в сучасній цивілізації має потребу в адекватному проголошенні нового суспільного авторитету розуму. Зазначена динаміка наводить на думку, що на практиці розуму немає ніякої потреби претендувати на суспільний авторитет. Однак дослідження ролі і значення розуму в розвитку світу людського буття показує іншу картину. Розум – це здатність до мислення, до перетворення світу. Матеріальна культура, яка оточує нас, формує наше мислення у відповідності до людських знань, які несуть її предмети: “Якщо ми, – зазначає В. Шинкарук, – засвоюємо мову і стаємо в процесі соціалізації мислячими істотами, то разом з мовою засвоюємо значення всіх оточуючих нас речей як речей людських потреб і людської діяльності. Тому людину формує не природа в її чистому, не олюдненому вигляді, а саме олюднена природа, світ культури” [8, с.70].

Література

1. Кремень В. Філософські погляди В.Шинкарука: людиновимірна сутність / В.Кремень // Наука і суспільство. – 2009. – №3-4. – С. 7-8.
2. Кушерець В. Знання як святість. Наукове та духовне просвітництво професора В.Шинкарука / В.Кушерець // Психологія і суспільство. – 2008. – №4. – С. 5-12.
3. Табачковський В. Криза буржуазного раціоналізму та проблема людської особистості / Віталій Табачковський. – К.: Наукова думка, 1974. – 270 с.
4. Табачковський В. У пошуках невтраченого часу. Нариси про творчу спадщину філософів-шістдесятників / Віталій Табачковський. – К.: ПАРАПАН, 2002. – 300 с.
5. Табачковський В. Феноменологія антропологічних ідей В.Шинкарука / В.Табачковський // Філософська думка. – 2003. – №3. – С.14-39.
6. Філософсько-антропологічні читання '98. До 70-ти річчя засновника Київської світоглядно-антропологічної школи Володимира Шинкарука. – Київ. – 1999.

7. Шинкарук В.І. Віра, надія, любов / В.І.Шинкарук // Віче. – 1994. – №4. – С.7-8.
8. Шинкарук В.І. Проблемы смысла человеческого Бытия. Вибрані твори: у 3-х т. / В. Шинкарук. – К.: Український Центр духовної культури, 2004. – Т.ІІІ. – Ч.І. – С. 43-387.
9. Шинкарук В.І. Поняття культури. Філософські аспекти / В.І.Шинкарук // Феномен української культури: методологічні засади осмислення. – К.: Наукова думка, 1996. – С. 29.
10. Шинкарук В.І. Феномен української культури / В.І.Шинкарук – К.: Наукова думка, 1996. – 351 с.
11. Шинкарук В.І. Філософська антропологія: екзистенціальні проблеми / В.І.Шинкарук. – К.: Пед.думка, 2000. – 483 с.

Стаття надійшла до редакційної колегії 15.11.2011 р.

*Рекомендовано до друку докт. філос. наук, професором **Возняком С.М.***

THE EVOLUTION OF IDEAS OF ANTHROPOLOGICAL OUTLOOK V. I. SHYNKARUK'S

H. K. Hushpyt

PreCarpathian National University named Vasyl Stefanik;

76000, Ivano-Frankivs'k, st. Shevchenko, 57;

ph. +380(342) 69-41-10

The article is dedicated to the problem of establishing of V.Shynkatuk's anthropological ideas in Ukrainian philosophy. The author analyses an influence of I.Kant and G.Hegel of the formation of V.Shynkatuk's human philosophy. It is researched the philosophy sense of categories of believe, hope and love by their evristic direction on the world and by their accordance to ideals.

Key words: *philosophy, worldview, believe, hope, love, ideal, knowledge, human, world-attitude.*